

DOI: 10.52363/2414-5866-2022-2-12

УДК 331.5.024.54.001

*Карпеко Н.М., к.держ.упр., НУЦЗУ, м. Харків,
ORCID: 0000-0002-9091-1646*

*Karpeko N., PhD, Senior Lecturer, Department of Management and organization in the field of civil protection, National University of Civil Defence of Ukraine, Kharkiv
ORCID: 0000-0003-3420-7897*

РОЗВИТОК МЕХАНІЗМІВ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ РИНКУ ПРАЦІ В УМОВАХ МОДЕРНІЗАЦІЇ ЕКОНОМІКИ

DEVELOPMENT OF MECHANISMS OF STATE REGULATION OF THE LABOR MARKET IN THE CONDITIONS OF MODERNIZATION OF THE ECONOMY

Дана стаття присвячена аналізу одному з найважливіших аспектів функціонування ринку праці - формуванню ефективної системи його регулювання. Це підвищує вимоги до розробки нового дослідницького інструментарію і використання наукових підходів, які повинні постійно модифікуватися і удосконалюватися, спираючись на усе прогресивне і нове. У статті пропонується підхід, який покликаний дати узагальнену характеристику предмета цього дослідження, знайти дієву відповідь на актуальні проблеми державного регулювання ринку праці.

***Ключові слова:** ринок праці, державне регулювання ринку праці, механізми державного регулювання, політика зайнятості, світовий досвід, модернізація економіки.*

This article is devoted to the analysis of one of the most important aspects of the functioning of the labor market - the formation of an effective control system. This increases the requirements for the development of new research tools and the use of scientific approaches, which must be constantly modified and improved, relying on everything progressive and new. The article proposes an approach designed to give a generalized description of the subject of this study, to find an effective answer to the current problems of state regulation of the labor market.

***Keywords:** labor market, state regulation of the labor market, mechanisms of state regulation, employment policy, world experience, modernization of the economy.*

Постановка проблеми. В сучасних умовах дуже важливо, щоб функціонування ринку праці і усіх його елементів певною мірою регулювалося державою. Такий контроль потрібний передусім на макрорівні. Інакше за відсутності скоординованої державної політики на ринку праці можливі

серйозні соціальні конфлікти і його подальше розбалансування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню теоретичних засад та розробці практичних заходів формування сучасних підходів забезпечення зайнятості населення присвятили свої праці українські вчені В. Геєць, О. Амоша, Ю. Бажал, Д. Богиня, О. Грішнова, Т. Заяць, Е. Лібанова, У. Садова, Л. Семів, О. Волкова та ін.

Постановка завдання. Мета статті - розробка теоретико-практичного підходу до реалізації цілісної концепції державного регулювання ринку праці з урахуванням усебічного аналізу загальносвітових тенденцій і існуючих обмежень їх ефективної реалізації в Україні.

Виклад основного матеріалу. Даючи характеристику сучасному ринку праці, слід підкреслити, що за останні десятиліття теорія державного регулювання ринку праці зробила крок далеко уперед. Проте і зараз тривають суперечки про те, використання яких прийомів, методів і інструментів прийнятніше на сучасному етапі. Думається, що ці спори не заважають плідному і цілеспрямованому дослідженню. Зарубіжні і вітчизняні учені активно досліджують механізми, що не просто склалися, але і пропонують нові. Саме тому теоретичне знання набуває все більше практичного значення, оскільки є науковим інструментом дії на процеси, що відбуваються на ринку праці. Це припускає постійне розширення наукових досліджень, вивчення широкого кола проблем, оскільки без з'ясування численних чинників і їх взаємозв'язку не можна розробити науково обгрунтовану теорію державного регулювання ринку праці.

Слід зазначити, що сучасна вітчизняна економіка - це унікальне явище розвитку світової економічної спільноти і багато проблем її перетворення, у тому числі на ринку праці, досі знаходяться у стадії осмислення. Визначається це складністю існуючих залежностей, множинністю змінних, зв'язки між якими, як правило, не є лінійними. У наявності і суб'єктивні причини - наявність у учених, працюючих над цією проблемою, різних поглядів на окремі її грані. У цій ситуації потрібно визнати, що більшість робіт, поза сумнівом, дискусійна і навіть суперечлива [5].

Проте в цьому - наочний прояв представлень, що не «відстоялися», і тривалого наукового пошуку. Таким чином, різний рівень розробленості окремих аспектів ринку праці, несталий понятійний апарат, «пограничні сутички», що тривають ще, на рубежі суміжних дисциплін свідчать про те, що остаточна розробка проблематики ринку праці ще далека від свого завершення. Усе це ще раз підкреслює важливе теоретикопрактичне значення питання, а насиченість вищепереліченими фактами посилює його наукове звучання.

Нині в теорії державного регулювання України, хоча і з деяким запізненням, признається, що сучасний ринок праці немислимий без його плано-мірно здійснюваного регулювання на макрорівні. В той же час практика по-

казує, що вітчизняний ринок праці досі існує досить автономно і знаходиться поза увагою офіційної статистики і інституціонального контролю з боку державних структур.

Досвід розвинених країн не лише дає наочний приклад таких маятникових коливань механізму державного регулювання ринку праці, але і дозволяє помітити, що ефективність громадського виробництва і соціальна стабільність тим вище, чим менше амплітуда таких коливань [1].

Дослідження реальної практики економічного розвитку розвинених країн, передусім США, підводить нас до думки про те, що на особливу увагу заслуговують аргументи тих авторів, які вважають, що «концепція невтручання ніколи не мала реального аналога в житті. Федеральна держава, незважаючи на конституційні обмеження, надавала допомогу промисловості і сільському господарству, брала участь в розвитку транспортної і фінансової інфраструктури, вживала заходи по охороні природи, затверджувала закони» [3], брала участь в конкурентному регулюванні і впровадженні антитрестового законодавства, встановлювала чіткі правила виконання державних контрактів. Потреба такого втручання в останні десятиліття ще більше зросла, коли внутрішньогосподарські процеси в американській економіці стали все більше зазнавати тиску з боку інших національних економік.

Тут настав час акцентувати увагу ще на одній підсумковій посиленні цього дослідження державного регулювання ринку праці: кожному періоду політики зайнятості були властиві не лише специфічні акценти, але і певні комбінації методів і форм її реалізації. Одні з них чинили широку, загальну дію, інші - селективне. Низка заходів носила довготривалий характер, інші були обмежені короткими термінами. Нові тенденції у сфері зайнятості, нова конфігурація ринку праці призводили до все більшої складності його регулювання. Крім того, були отримані переконливі докази того, що переорієнтація, що відбувалася, з одних методів на інші означала перехід механізму державного регулювання ринку праці, що раніше склався, в якісно новий стан. Поза сумнівом, що політика держави на ринку праці перебудовуватиметься і надалі, піддававшись новим змінам. Адже як показує проведений нами аналіз, вона вже і зараз еволюціонує. Нові умови відтворення, інше співвідношення відмічених чинників, зміна їх змісту приведуть до появи нових форм, засобів і напрямів регулювання державою ринку праці.

В цілому дослідження вікового зарубіжного досвіду здійснення політики регулювання ринку праці дозволяє підтвердити дієвість в українських умовах найважливіших складових політики зайнятості і може бути використане як емпірична основа по обґрунтуванню необхідних умов для розвитку інформаційно-індустріальної моделі зайнятості в Україні і коригування існуючого механізму державного регулювання ринку праці.

Таким чином, державне регулювання ринку праці є багато в чому векторною сумою сил, що мають різну величину, напрями і терміни дії. Ясно,

що політика, спрямована на вдосконалення регулювання ринку праці, повинна ґрунтуватися на широкому спектрі заходів. Вона повинна передбачати щось більше, ніж просте коригування параметрів його регулювання. На практиці рішення цієї задачі стикається з величезними труднощами. Приведемо на користь висловленої тези декілька конкретних аргументів.

По-перше, нелегко передбачити кінцеві результати подібного втручання. Сьогодні в економічній теорії немає однозначної відповіді на питання: чи обов'язково приведе до позитивних результатів усунення одних диспропорцій при збереженні інших? При цьому слід мати на увазі, що ретельно продумані зусилля в цілях підвищення ефективності функціонування ринку праці вимагають складних реформ інституціонального механізму, про що досить рідко згадується в урядових рецептах, які обмежуються зазвичай закликами мінімізації рівня безробіття.

По-друге, велика трудність практичного характеру полягає в тому, що реакція суб'єктів ринку праці на передбачувані зміни може бути уповільненою і невизначеною. У цих випадках, ймовірно, знадобляться додаткові заходи, спрямовані на сприяння процесу змін і на рішення виникаючих проблем на ринку праці. Адже йдеться про людей, якими неможливо маніпулювати як неживими предметами. Система взаємовідносин між підприємцями і найнятими робітниками окрім чисто економічних аспектів не може не охоплювати відношення позаекономічного характеру, відбиваючи соціальні або моральні засади, які пов'язані з пануючими представленнями цієї країни або епохи.

В силу цього співвідношення «попит - пропозиція» на ринку праці проявляється не в такій безпосередній формі, як на ринку товарів. І ще одне важливе зауваження. З методологічної точки зору на основі використання єдиної ознаки, що структурує, - атрибутивних характеристик і пропульсивних тенденцій в розвитку політики зайнятості доцільно розрізнити два підходи до регулювання ринку праці. Перший (назвемо його структурно-функціональним) охоплює питання технології і безпосередньої організації політики зайнятості. Другий, послідовно системний, виходить з необхідності розгляду суті і компонентів політики зайнятості з позиції системних поглядів.

Запропоноване ділення підходів до регулювання ринку праці на два великі блоки структурно-функціональний і послідовно системний - досить умовно. Проте методична доцільність проведеного нами аналізу робить це розмежування виправданим. Головне полягає в тому, що такий прийом дозволяє знайти правильну «осьову» лінію дослідження проблем державного регулювання ринку праці на сучасному етапі.

У світлі поставлених цілей дослідження запропонований нами варіант трактування державного регулювання ринку праці відрізняється комплексним розглядом чинників, логічно пов'язаних із загальною соціально-економічною політикою держави, спрямованою на систематичну, обґрунтовану, цілеспрямовану дію на структуру і динаміку зайнятості, мінімізацію

безробіття і її наслідків в цілях недопущення напруженості на ринку праці і підтримку ефективної зайнятості. З приведеного підходу виходить, що саме регулювання як вираження систематичної, обгрунтованої і цілеспрямованої дії на ринок праці служить імпульсом дієвого управління.

Регулювання ринку праці здійснюється, як відомо, в основному декількома методами – адміністративними, економічними, соціально-психологічними, ідеологічними (заходи ідеологічної дії припускають використання засобів масової інформації - друку, радіо, телебачення). Незважаючи на те що питанню про суть адміністративних і економічних методів в літературі приділяється велика увага, все ж, на думку автора, існують і помилкові трактування.

По-перше, в корені неправильні, на наш погляд, такі визначення адміністративних і економічних методів регулювання, з яких виходить, що економічні методи, - це економічно обгрунтовані і, отже, правильні методи. У свою чергу адміністративні методи економічно не завжди обгрунтовані і, отже, хоча вони і дозволяють понизити рівень безробіття і стабілізувати ситуацію на ринку праці, проте їх використання може негативно позначитися на ефективності економіки в цілому.

Розглядати питання так не можна (в усякому разі в теоретичному плані). Адміністративні методи регулювання відрізняються від економічних методів не своєю обгрунтованістю або необгрунтованістю, правильністю або неправильністю. Відмінності криються зовсім в іншому. Адміністративні методи базуються на силі державної влади і включають заходи заборони, дозволи або примуси. Але ж не підлягає сумніву, що будь-які адміністративні заходи мають бути економічно прораховані, тобто бути обгрутованими, оскільки інакше втрачається їх сенс, їх «право на існування». Саме тому між цими двома методами є тісний внутрішній зв'язок.

По-друге, висловлюється точка зору, згідно якої тільки економічні методи, покликані створити економічні стимули у учасників ринку праці і, отже, скоректувати їх поведінку для досягнення повної зайнятості, вимагають переважного використання, особливо на сучасному етапі.

Розбір механізму регулювання ринку праці ще раз підтверджує, що це ділення значною мірою умовне. Так, багато заходів по регулюванню ринку праці, що мають економічний характер, закріплені у відповідних правових і адміністративних актах. Одночасно вони роблять і певна моральна і психологічна дія на суб'єкти ринку праці.

Особливого значення при цьому набувають проблеми ефективного поєднання економічних і адміністративних важелів регулювання, формування соціально орієнтованої економіки і розвиненого ринку праці в справжньому значенні цього слова. Отже, відмічені процеси на ринку праці настійно вимагають широкомасштабного і цілеспрямованого регулювання [2].

В результаті аналізу поетапної оцінки явищ і процесів, що відбува-

ються на ринку праці, вважаємо можливим виділити «сухий залишок» з великої кількості тих фактів, які створили середовище, що виявилось такою сприятливою для вдосконалення державного регулювання ринку праці в Україні. Це є додатковою аргументацією в підтвердженні авторської гіпотези про необхідність теоретико-методологічного обґрунтування нових концептуальних досліджень в цій області в цілях реалізації ефективних напрямів і науково обґрунтованих інструментів в регулюванні ринку праці. Йдеться про комплекс процесів, суть яких можна визначити як формування нової моделі росту. Нині слід виділити головні особливості моделі, що формується, які повинні мати довгостроковий характер для сучасної України і дозволяють по-новому підійти до дослідження сучасного механізму державного регулювання ринку праці. Серед них модернізація економіки, підвищення вартості робочої сили (особливо у бюджетній сфері) і збільшення їх ролі в досягненні добробуту працівника, вдосконалення трудового і міграційного законодавства і інфраструктури державного регулювання.

Важливими наслідками модернізації державного регулювання ринку праці повинен стати і якісно новий рівень розвитку трудового законодавства. Орієнтиром його вдосконалення може бути забутий нині принцип «від кожного за здібностями, кожному - по праці». Його значення величезне як з теоретичної, так і з практичної точки зору. Йдеться про те, що в нім є присутніми елементи такого механізму регулювання, який забезпечує працівникові мотиваційні умови, спонукаючи його постійно розвиватися і ефективно використати свої здібності до праці, підвищувати кваліфікацію, мати доступ до матеріальних і духовних благ відповідно до свого трудового вкладу. Тільки такий поворот до працівника здатний закласти фундамент, на якому можливий дієвий розвиток усіх елементів ринку праці в сучасних умовах.

Складність проблем регулювання українського ринку праці пов'язана і з тим, що політика на ринку праці вимагає істотних витрат як на реалізацію демографічних і соціальних програм, так і на проекти у сфері сприяння зайнятості населення. Саме тому потрібно не лише з'ясування того, які програми не працюють, але і обґрунтування найбільш прийнятних заходів для ринку праці з точки зору необхідних витрат на їх здійснення, оскільки один і той же планований ефект може досягатися різною ціною. У зв'язку з цим зростає потреба в об'єктивній і достовірній інформації про те, наскільки ефективно можуть бути використані бюджетні кошти, які основні напрями програм, що реалізуються, і проектів, які результати ці програми дають суспільству і хто несе відповідальність за їх реалізацію. При цьому нині дуже важливий перехід від розрізнених, фрагментарних заходів до скоординированної політики на ринку праці, здійснюваною під егідою не лише служби зайнятості, але при тісній взаємодії державних і регіональних органів влади економічного блоку у рамках реалізації інвестиційних і адресних програм. Сьогодні чітке розмежування політики на цих різних рівнях не завжди

простежується [4].

Крім того, в Україні в силу демографічної ситуації, що склалася, для задоволення потреб ринку праці необхідно знайти додаткові джерела робочої сили. Дослідження, проведене автором, виявило, що нині на українському ринку праці немало категорій працівників, які в силу різних причин не можуть працювати повний робочий день (тиждень) або можуть займатися тільки надомною працею. Саме тому деяку частину таких джерел ми бачимо саме в тих категоріях осіб, які зацікавлені або можуть працювати в режимі гнучкого робочого часу. Вони дозволяють поєднувати роботу з сімейними обов'язками або навчанням, можуть також полегшити повернення до трудової діяльності тим, хто знаходився поза ринком праці впродовж тривалого часу, удосконалювати структуру зайнятості, понизити в потрібний момент навантаження в тих або інших сегментах ринку праці. З державної точки зору впровадження концепції гнучкого ринку праці вигідно тим, що відчутно розширюються масштаби ефективної зайнятості населення. Гнучкі режими робочого часу - важливий чинник раціонального використання робочої сили, який часом недооцінюється. У розпорядженні держави є і такий важливий інструмент гнучкого ринку праці, як скорочення робочого дня (тижні), збільшення тривалості трудових відпусток, продовження оплачуваних відпусток матерям, що виховують малолітніх дітей, та ін.

Необхідно ще раз підкреслити значення політики модернізації у рамках позначених нами базисних підходів по вдосконаленню державного регулювання ринку праці, про яких йшлося раніше. У ланцюжку «структурні зрушення - модернізація робочих місць - зміна в потребах в кадрах - вивільнення працівників - надання нової роботи» ніколи не вдасться добитися абсолютної синхронності змін. З цієї причини механізм забезпечення повної ефективної зайнятості з 100% -вим коефіцієнтом корисної дії нереальний. Необхідно раціонально регулювати процеси, що відбуваються на ринку праці. Механізм підтримки ефективної зайнятості повинен вбудовуватися в економічну політику держави, але в принципово новому виді - як умову інтенсифікації економіки, її динамічного розвитку.

Іншими словами, склалася ситуація, коли потрібно нове осмислення ролі держави по відношенню до ринку праці, формування і вдосконалення відповідних інститутів і механізмів для його регулювання.

Висновки. Усе це ставить важливі завдання не лише перед практикою, але і перед теорією державного регулювання. Необхідно якнайшвидше сформулювати теоретичну концепцію розвитку ринку праці в сучасних умовах і скоректувати механізм його державного регулювання. В Україні повинна з'явитися нова політика в області регулювання соціально-трудова стосунків, відповідні сучасні технології, що забезпечують ефективну державну дію. Активна «реформотерапія» ринку праці украй потрібна для того, щоб зайнятість в нашій країні була дійсно повною і стала на ділі ефектив-

ною. І нарешті, слід підкреслити, що необхідною умовою грамотного регулювання ринку праці є не лише науковий аналіз процесів, що відбуваються на сучасному етапі, але і правильне передбачення особливостей розвитку ринку праці в майбутньому.

Список використаних джерел:

1. Державне регулювання економіки / [І. Р. Михасюк, А. Д. Мельник, М. Крупка, З. Залога]. – К. : Атіка, Ельга-Н, 2000. – 592 с. 8. Качан Є. П. Принципи та методи формування регіональної політики ринку праці / Є. П. Качан // Зайнятість та ринок праці : міжвідом. наук. зб. – К., 2001. – Вип. 15. – С. 3–16.

2. Ком'яков О. М. Державне регулювання перехідної економіки : автореф. на здобуття наук. ступеня дис. канд. екон. наук. : спец. 08.01.01 / О. М. Ком'яков ; Київ.нац.екон.ун-т. – К., 2000. – 20 с.

3. Костюк Т.В. Удосконалення механізму забезпечення розвитку трудового потенціалу регіону. Наукова інтернет-конференція студентів та молодих вчених кафедри менеджменту, публічного управління та персоналу «Інноваційні технології в менеджменті та публічному управлінні» та опубліковані в збірнику матеріалів доповідей цієї конференції (25 листопада 2021р. м.Тернопіль).

4. Нижник Н. Р. Системний підхід в організації державного управління / Н. Р. Нижник, О. А. Машков. – К. : УАДУ, 1998. – 160 с.

5. Соціально-економічний механізм регулювання ринку праці та заробітної плати : кол. моногр. / [Д. П. Богиня, Г. Т. Куликов, В. М. Шамота, Л. С. Лисого та ін.]. – К. : ІЕ НАН України, 2001. – 300 с.

References:

1. Derzhavne rehulivannia ekonomiky / [I. R. Mykhasiuk, A. D. Melnyk, M. Krupka, Z. Zaloha]. – K. : Atika, Elha-N, 2000. – 592 s. 8. Kachan Ye. P. Pryntsyvy ta metody formuvannia rehionalnoi polityky rynku pratsi / Ye. P. Kachan // Zainiatist ta rynok pratsi : mizhvidom. nauk. zb. – K., 2001. – Vyp. 15. – S. 3–16.

2. Komiakov O. M. Derzhavne rehulivannia perekhidnoi ekonomiky : avtoref. na zdobuttia nauk. stupenia dys. kand. ekon. nauk. : spets. 08.01.01 / O. M. Komiakov ; Kyiv.nats.ekon.un-t. – K., 2000. – 20 s.

3. Kostiuk T.V. Udoskonalennia mekhanizmu zabezpchennia rozvytku trudovoho potentsialu rehionu. Naukova internet-konferentsiia studentiv ta molodykh vchenykh kafedry menedzhmentu, publichnoho upravlinnia ta personalu «Innovatsiini tekhnologii v menedzhmenti ta publichnomu upravlinni» ta opublikovani v zbirnyku materialiv dopovidei tsiiei konferentsii (25 lystopada 2021r. m.Ternopil).

4. Nyzhnyk N. R. Systemnyi pidkhid v orhanizatsii derzhavnoho upravlinnia / N. R. Nyzhnyk, O. A. Mashkov. – K. : UADU, 1998. – 160 s.

5. Sotsialno-ekonomichni mekhanizmi rehulivannia rynku pratsi ta zarobitnoi platy : kol. monohr. / [D. P. Bohynia, H. T. Kulykov, V. M. Shamota, L. S. Lysoho ta in.]. – K. : IE NAN Ukrainy, 2001. – 300 s.